

KÖNYVISMERTETÉSEK

Borbély Károly – Kováts-Németh Mária: Környezettudatos viselkedéskultúra – nemzeti identitás. Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr. 2020. 438 o.

Barátka Agnieszka

Az Agrárminisztérium támogatásával készült ez a nagyon szép kivitelű és igen fontos kötet – kemény borítójú, értékes tartalmú, festőművészek alkotásaival és sokféle színes képanyaggal, sokatmondó idézetekkel és példákkal gazdagon illusztrált kötet –, mely két szerző közös munkájának eredménye. Két különböző szak- és tudományterület – (környezet)pedagógia és művészet – művelőjének, azaz dr. habil. Kováts-Németh Mária CSc egyetemi magántanárnak, a környezetpedagógia doktori program kidolgozójának és vezetőjének, az MTA Veszprémi Területi Bizottság Magyarágkutató Munkabizottsága elnökének és PaedDr. Borbély Károly festőművésznek, művészetterapeutának, a Széchenyi Egyetem oktatójának szakmai és tudományos tevékenysége és tapasztalata ötvöződik a 438 oldalas kötet lapjain.

E. Schumacher elgondolkodtató szavaival nyitják a szerzők az Előszót: *„A modern ember olyan termelési rendszert épített fel, amely kirabolja a természetet, és olyan társadalmi formát, amely megcsonkítja az embert.”* Ezt követően fogalmazzák meg a mai gyermekkor és egyben az emberiség, korunk – igen szomorító, de valóságos – diagnózisát, hangsúlyozva a mai kor legfontosabb problémáit: *„Gyermekeink olyan materiális jellegű, – pénz uralta – torz minőségekre hangolódnak, amelyek egyre távolabb viszik őket az emberi alapértékektől. Jelenkorunkban a lélek, a hit értékei kezdenek – egyre ritkábban használt – idegen fogalmakként csengeni. A felnövekvő nemzedéknek szeretetre, harmóniára, érzelmi biztonságra is szüksége volna. A tudomány végtelen bőséget árasztja az ismereteknek, amelyek a kommunikáció széles skáláján szédítő gyorsasággal jutnak el a tömegekhez. A követhetetlen ismeretmennyiséggel – hibás módon – megpróbál lépést tartani az iskola, ami súlyos problémák sorát zúditja a pedagógusokra. Ebben a túlfűtött aktivitásban az egyén nem kap szót, passzív befogadóvá némul. A személyes gondolatcsere, az egymásra figyelem maradék lehetőségei nagyrészt digitalizálódnak, minimális esélyt hagyva a közvetlen emberi kontaktusnak.”* (9. o.) Tisztában kell lennünk a mai globalizált világ sajátosságaival és problémáival: *„az ember nem érzi magát a természet részének. Nem akarja tudomásul venni, hogy a természet erőforrá-*

sai kimerülhetnek, hogy a természet pusztítása az ember értelmi és erkölcsi képességeit rombolja.” (10. o.) A szerzők hangsúlyozzák, hogy a természet nagyon fontos tényezője a nevelésnek, a legjobb nevelési szintérnek bizonyul, „mert kedvező feltételeket biztosít a növendék testi-lelki fejlődése érdekében, másrészt fontos forrása az életjelenségek megfigyelésének, a gyakorlati tapasztalatszerzésnek. Végül a természetben uralkodó törvényszerűségek az emberi élet szervezésének kimeríthetetlen példatára, útmutatója, eszköze.” (9. o.) Hivatkozva azokra az alapkérdésekre, amelyekre az egyénnek szüntelenül választ kell keresnie az életében: „kik vagyunk mi emberek, ki vagyok én? Hova tartozom? Mi a feladatom a családban, hazámban, a közösség szolgálataiban” (10. o.), a gazdag tartalmú kötet szerzői eddig kevésbé kiaknázott párhuzamok felmutatásával bemutatják a természetismeret, a nevelés és a művészet szoros kapcsolatát, melyet az elméleti alapok és a gyakorlati minták prezentálásával is bizonyítanak.

A kétszerzős monográfia négy, egymásra épülő tematikus fejezetre tagolódik, melyek kiválóan szemléltetik a szerzők szándékát, miszerint „azt is láttatni kívánják, hogy a különböző tudományterületek – pedagógia és művészet – miként gazdagítják egymást, mennyire fontos az ember számára az értelmi és érzelmi élmény a dolgok lényegének megértéséhez, a probléma felismeréséhez, s a feladat megoldásához”.

A „Nemzeti kulturális örökségünk a nevelésben és a művészetben” című első fejezet első egységében Kováts-Németh Mária a magyar neveléstörténet, a második részében Borbély Károly a magyar képzőművészet alapvető fogalmait és kérdéseit vázolja fel. Kiemelik a tudomány és a művészet fontosságát a mindennapi életünkben, a kultúra- és az értékközvetítés színtereit, ezeknek a nevelési jelentőségét az egyén formálásában, öntudatának és az értékekhez való viszonyának kialakulásában. A tárgyalt problematika fontosságát a magyar nemzeti kulturális örökség és a magyar képzőművészet megtartó erejű példáival bizonyítják. Az első fejezet harmadik egységében Kováts-Németh Mária az olvasót a kertek neveléstörténeti mintapéldáihoz – Apáczai, Tessedik, Wittmann Antal – kalauzolja, majd bemutatja azt a nemzeti összefogást és kezdeményezést, mely a 19. században kibontakozott a természeti környezet megismerése, a természetszeretetre való nevelés kialakítása érdekében. „Tegyétek a fát jóvá, és a gyümölcse is jó lesz” (Mt 12,33) – jegyében mutat rá a kertkultúra iskolai hagyományainak fontosságára, ugyanis „a kert évszázadok óta szimbóluma a nevelésnek, a felelősségteljes magatartásnak” (52. o.).

A „Képzőművészet és nemzeti identitás” című második fejezetben Borbély Károly 11 magyar ikonikus festőművész – Barabás M., Madarász V., Székely B., Thorma J., Munkácsy M., Csontváry Kosztka T., Ferenczy K., Szinyei M. P., Egri J., Mednyánszky L. és Szőnyi I. – életpályájának meghatározó részleteivel és kiemelkedő munkásságuk bemutatásával példát láttat az egyéni és magyar öntudat, a nemzeti identitás és a magyar táj szerete-

tének művészi megjelenítésére, megformálására. A szerző szavait idézve hangsúlyozni kell, hogy „a képzőművészet kiemelkedő alkotásai hozzásegítenek ahhoz, hogy bevonódhassunk mások érzelmeibe, megélt élményeibe, részesévé válhassunk megrendítő események gondolati-érzelmi töltésének, közegének. A kép színeivel és formáival mozgósítja, megérintheti a tudatalatti tartalmakat és azon keresztül is hatással van a befogadóra, így generalva érzéseket, asszociációkat. Az előttünk levő képi világ és a bennünk élő belső reprezentáció együttesen építi fel az élményt. A kép egyidejűleg adja a befogadónak a történet látens és manifeszt tartalmait, miközben egyazon tekintettel érzékelhetjük a történetet, a személyeket és azok érzéseit. [...] Minden nemzetnek szüksége van arra, hogy megtalálja lelkületének, kultúrájának, hagyományainak és kulturális értékeinek karakterére épülő jellegzetes kifejezési formáit, nemzeti művészetét. Ahogy a nemzet történetének nagy eseményei, jeles alakjai élete és cselekedetei, emberi tartása örök példák maradnak. Ezeket a példákat pedig tovább kell vinni, létezésüket az időfolyamban fenn kell tartani, hogy az elkövetkező generációk is okuljanak belőle, büszkékké lehessenek rá, legyen bármilyen kor, az érték mindenkor érték marad.” (75–76. o.)

A „Környezettudatos viselkedéskultúra” című harmadik fejezetben Kovács-Németh Mária a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés feladatait, stratégiáit tárgyalja. A szerző ismerteti a környezettudatos magatartás kialakítását meghatározó külföldi és magyarországi kezdeményezéseket; a környezettudatos nevelés helyét és szerepét a személyiségfejlesztésben; a tudomány felelősségét; a környezettudatos magatartás stratégiáját, az általa kidolgozott környezetpedagógiát. Az olvasó megismerheti a helyidentitás kialakításának jelentőségét a nemzeti identitással összefüggésben a szerző által alkotott Erdőpedagógia projekten keresztül is, mely „azokra a globális kihívásokra kínál helyi gyakorlatorientált megoldásokat, melyek minden embert érintenek környezetében, közvetlen emberi kapcsolataiban, s egyéni életvitelében” (146. o.). Továbbá a szerző megfogalmazza a neveléstudomány szerepét, helyét a tudományok között. Hangsúlyozza, hogy értékvesztett világunkban különösen fontos tényező a nevelés mint kultúráközvetítés. Kulcsfontosságú a tudományok alapvető stratégiáinak kölcsönös ismerete: „Először is a magatartástudomány eredményeit közvetíteni kell, vagyis meg kell ismertetni; az összefüggéseket meg kell láttatni; a cselekvést elő kell segíteni. Másodszor a cselekvési stratégia nem lehet más, mint évezredek örökségünk, a nevelés, ami nem más, mint értékközvetítés; a jó és a rossz megkülönböztetésének képessége; a normák és minták közvetítése és gyakorlata. A környezetpedagógia az a tudomány, mely elősegíti a problémák felismertetését és az értékek újrateemtését” (150. o.).

A monográfia negyedik fejezete „A módszertani kultúra megújításának lehetőségei” címet viseli, és kiválóan szolgálja a pedagógia oktatási kultúrájának megújulását. Ebben az egységben mindkét szerző a módszertani kultúra megújításának lehetőségeit tárgyalja a szakterületével kapcsol-

latosan. Borbély Károly hívja fel a figyelmünket a művészet küldetésére és helyére az oktatásban–nevelésben, a kreatív tevékenység képességfejlesztő hatásaira és a művészeti nevelés terápiás jellegére. Kováts-Németh Mária bemutatja a környezetpedagógia nevelési-oktatási modelljét, módszereit és eszköztárát. A figyelmet a projektoktatásban az önszabályozó tanulást elősegítő személyes célok megismerését, a kreativitást és az együttes munkát elősegítő módszerekre irányítja, valamint ezekkel összhangban a konstruktivitást megvalósító és a reflektálást feltételező módszerek szerepére.

Az utolsó fejezet zárásaként a Környezetpedagógia doktori programban – a Kitaibel Pál Környezettudományi Doktori Iskola 3. programjában – végzetek, fokozatot szerzett kollégák doktori munkáinak téziseit teszi közzé Kováts-Németh Mária *„azzal a szándékkal, hogy tanulmányozásukkal vizsgáljuk meg saját gyakorlatunkat, s segítsük elő a közös gondolkodást, hogy hol a felelősség a mai világban: a tudományban, az oktatáspolitikában, a gazdaságban, netán az iskolában, a nevelésben?”*. A tézisek tanulmányozása azért is fontos, mert a *„tézisek a komplex vizsgálatok igazolt megállapításaival megmutatják a közös felelősségvállalás szükségességét”*. Valóban csak így bízhatunk abban, hogy *„a feltárt hiányosságok között felismerjük a fegyelmet, a fegyelmezettség hiányát; a tanult és a vállalt feladatok végrehajtásában a segítő ellenőrzés hiányát, mert nincs fegyelem a kötelezettségek végrehajtásához”* (212–213. o.).

A kétszerzős monográfiát – hasonló címmel – báziskötet gazdagítja. A báziskötet tizenhárom tanulmánya erősíti a monográfiában bemutatott álláspontot, hangsúlyozza a természet tisztelete és védelme iránti felelősség fontosságát, gazdagítja az olvasó ismereteit, bizonyítja a tudományközi alkotómunka jelentőségét, valamint a módszertani kultúra megújulásának szükségességét.

A báziskötetben olvasható tanulmányok három tematikus egységet alkotnak. *„A természetszeretetre nevelés nemzeti érdek”* című témakörben *Mátyás Csaba* akadémikus a *„Klímaváltozás és a magyar erdő jövője”* című tanulmányában az erdő szerepére hívja fel az olvasó figyelmét. Bemutatja a magyar erdők képeinek változását az erdőgazdálkodás tükrében, és bizonyítja a környezettudatos életvezetés szükségességét. *Jerzy Snopek*, Lengyelország budapesti nagykövete a *„Két vezérlő csillag a fekete égbolton”* című tanulmányában értelmezi a nemzeti érdek és az identitás fogalmát két egészen kivételes lengyel személyiség: Witold Pilecki és Janusz Korczak bemutatásával, akik erényeiket szélsőséges helyzetekben is megőrizték, mindvégig hűek maradtak az elképzeléseikhez, ideáljaikhoz, munkájuk céljaihoz. *Németh Ferenc* pedig a nevelésnek mint a tudatos értékközvetítésnek a szükségességét mutatja be tanulmányában.

A *„Képzőművészet és nemzeti identitás”* című témakörben *Körmendy Adrienne* krakkói magyar konzul a nemzeti identitás megnyilvánulásait

értelmezi tanulmányában, a történelmi események, köztük Szent László személyiségének bemutatásával is jelentősen hozzájárul a magyar–lengyel barátság példa nélküli történetének gyarapításához. *Kollár János* alelnök a magyar–lengyel sorközösség vállalását értékeli a magyar nemzeti identitás megbecsüléséhez.

A „*Környezettudatos viselkedéskultúra – a módszertani kultúra megújításának lehetőségei*” című tematikus egységben *Somogyi Angéla* a környezeti attitűdök és a viselkedés kapcsolatának vizsgálatát és ennek szomorító eredményeit is bemutatja, ez utóbbi szerint „*a gyermekek nagy részének nincsenek élményei a természettel, erdővel kapcsolatosan, így a megfelelő környezeti attitűdjeik sem tudtak kialakulni*” (298. o.). *Bodáné Kendrovics Rita* munkája példa a projektoktatás megtervezésére – a hallgatói munkák kivitelezésének eredményeivel – mind vízminőség-védelem gyakorlati oktatásában, mind az Aranyhegyi-patak vízminőségének vizsgálatában. *Horváth Katalin* a három éven át tartó terepgyakorlatok során végzett vizsgálataiból az Őrség természeti, tájképi és kultúrtörténeti értékeit ismerhetjük meg. *Németh László* a tanulmányában olyan programokat ismertet, amelyeknek célja az egyetemi projektoktatás során a természettudományok iránti érdeklődés felkeltése, fenntartása, a digitalizáció, valamint a fenntarthatósági szemlélet kialakítása. *Földes-Leskó Gabriella* a Mátrában megszervezett Erdőpedagógia projekt megvalósításával gazdagítja a hazai táj- és környezetkultúrával kapcsolatos ismereteinket. *Barátka Agnieszka* konkrét projektterv leírásával a helyidentitás lehetséges gyakorlati szerepét elemzi a lengyel diákok magyar nyelvre való tanításában. *Csenger Lajosné* projektterve az alsó tagozatos diákok angol nyelvi oktatását segíti az egészségnevelési aspektusok figyelembevételével. *Lampert Bálint* olyan projekttervet készített, amely három fenntarthatósági témakör (biológiai sokféleség, túlfogyasztás és erdőirtás) feldolgozásához nyújt kiváló mintát. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy Kováts-Németh Mária volt a kollégák témavezetője, én pedig köszönöm, hogy személyesen megismertette velem az Erdőpedagógia projektet, a projekt Helyidentitás–viselkedéskultúra moduljának jelentőségét a magyar mint idegen nyelv tanításában, ami meg is valósult az Én magyar Varsóm c. projektben, a magyarul tanuló varsói középiskolások körében. Öröm volt tapasztalni, ahogy alakult, erősödött a diákok hely- és nemzetidentitása, s egyben motivációjuk is a magyar nyelv tanulásához.

„*A XXI. század első harmadában, az információk óceánjában, amikor a technikai és tudományos ismeretek a világmindenséget kísértik, különös aktualitása van annak, hogy a tanulás során megszerzett ismeretekkel mit kezd az ember, mire használja a tudást: jóra vagy rosszra, ön- és természetpusztításra, vagy az egyén és a természet harmóniájának kiteljesítésére*” – írják a szerzők az Előszóban (9. o.). Létünk bizonytalanságát, a szilárd érték közvetítés hiányát érezve, nagy öröm kézbe venni ezt a kitűnő és igényes szerkeszté-

sű kötetet, mely a „tengernyi témakört” a tudományágak és a szakterületek összefogásának, a tudományos és a művészeti alapozás szükségességének bizonyításával tárja elénk. Éppen ebben rejlik külön értéke: elméletileg és gyakorlatilag is bizonyítják a szerzők a természet, a kultúra, a nevelés, a művészet, az erkölcs és a tudomány kölcsönös kapcsolatát. Rábresztenek bennünket arra, hogy a mai világot nem tudjuk tudomány nélkül értelmezni, hogy a mai kor problémáit nem tudjuk kellő, sokoldalú tudás – „*tudományközi világlátás*” – nélkül felismerni és megérteni, hogy az életünk dolgainak helyes felfogásához az ész és az érzelmek együttes útján tudjunk eljutni. Emlékeztetnek arra is, hogy az embernek szüksége van a múltjának, a kulturális örökségének az ismeretére, hogy meg tudja találni magát a jelenben, hogy kialakuljon identitása, és hogy ezeknek birtokában tudja alkotni a jövő képét is. Apáczai Csere Jánosra utalva Kováts-Németh Mária felteszi a következő kérdést: „*Mi lehet a dolgunk?*” Válasza: „*A minőségi életvezetéshez kultúrát: hitet, tudást, morált, művészetet közvetíteni.*” (39. o.) És hadd idézzem még Borbély Károly gondolatát: „*Mire való az ember, ha nem árasztja ki hitét és érzéseit, abban való mélységes és fogyhatatlan bizodalját, hogy az emberi lélek érzékeny anyaga formálható és mindig a helyes irányba hangolható.*” (36. o.)

A *Környezettudatos viselkedéskultúra – nemzeti identitás* című kötet sok oldalról közelíti meg ezeket a válaszokat, sok utat mutat az elérésükre. Kováts-Németh Mária és Borbély Károly, két ismert és elismert kiváló szakember, szakterületük nemzetközi rangú képviselői közös munkájának köszönhetően rendkívül értékes és egyben hiánypótló alapl művel gazdagodott a magyarországi könyvpiac. Figyelemre méltó és olvasásra ajánlott ez a könyv mindannyiunk számára, nemcsak szakmabelieknek, hanem – kivétel nélkül – mindenkinek!